

České děti a mládež jako čtenáři v roce 2017

Vít Richter

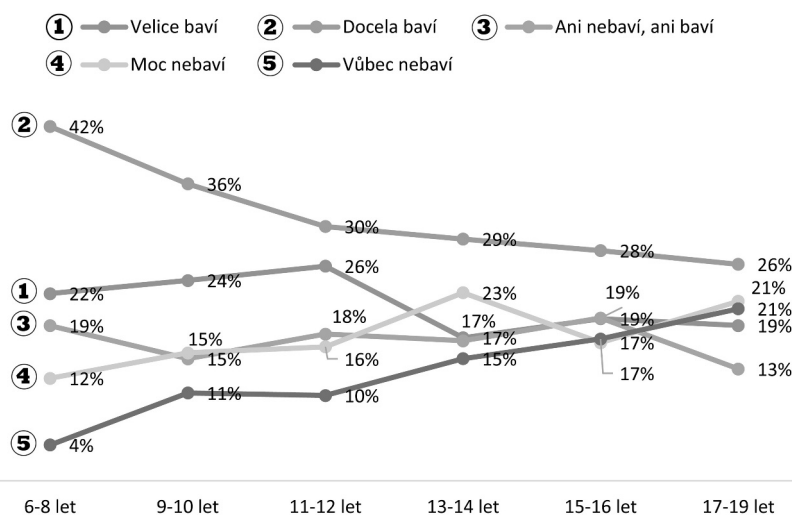
vit.richter@nkp.cz

V roce 2017 uskutečnila Národní knihovna ČR opakování celostátního průzkumu dětí se zaměřením na četbu knih, čtenářské chování, obvyklé způsoby trávení volného času, vlivy rodinného a školního prostředí na vztah dětí ke knihám a čtení obecně (první průzkum proběhl v letech 2013/2014). Předmětem šetření byl reprezentativní vzorek 2 009 respondentů ve věku 6 až 19 let vybraný v souladu se sociodemografickou strukturou populace České republiky. Příspěvek uvádí základní výsledky průzkumu.

Čtenářská gramotnost, čtení dětí a mládeže se v poslední desetiletích staly intenzivně sledovaným tématem, protože se jedná o dovednost, která je jednou z podmínek pro zvládnutí vzdělávacího procesu. S rychlým nástupem informačních technologií, rozvojem internetu, vzniku nových médií a využívání sociálních sítí se stále častěji objevují obavy ze zhoršení čtenářské gramotnosti. Mezinárodní srovnávací průzkumy PISA a PIRLS naznačují u českých dětí určité propady.

V roce 2017 iniciovala Národní knihovna ČR opakování celostátního reprezentativního průzkumu dětí se zaměřením na četbu knih, čtenářské chování, obvyklé způsoby trávení volného času, vlivy rodinného a školního prostředí na vztah dětí ke knihám a čtení obecně (první průzkum proběhl v letech 2013/2014).¹ Výzkum byl realizován pomocí kvantitativních a kvalitativních metod, cílovou skupinou byly děti ve věku 6 až 8 let (504 nejmladší školní děti), 9 až 14 let (850 starší děti) a zcela nově byli zařazeni do výzkumu také mladí dospělí ve věku 15 až 19 let (mládež). Předmětem průzkumu byli i rodiče dětí z věkové kategorie dětí 6 až 8 let. Výzkum proběhl ve spolupráci s výzkumnou agenturou Nielsen Admosphere a byl realizován metodou osobního dotazování (F2F) za pomoci strukturovaných dotazníků se záznamem na počítači (CAPI). Předmětem šetření byl reprezentativní vzorek 2 009 respondentů, na základě kvótního výběru a v souladu se sociodemografickou strukturou populace ČR (504 dětí 6 – 8 let, 817 dětí 9 – 14, 688 mladých ve věku 15 – 19 let). V následujícím příspěvku uvádíme vybrané hlavní výsledky průzkumu. Komplexní výsledky budou zveřejněny v publikaci, kterou do konce roku 2018 vydá Národní knihovna ČR ve spolupráci s nakladatelstvím Host.

Pozitivním zjištěním je, že vztah dětí ke čtení se mezi lety 2013 – 2017 nezhoršil: čtení patří stále k zábavným činnostem trávení volného času pro 65 % nejmladších školních dětí (nárůst o 5 %) a pro 54 % starších dětí (nárůst o 8 %). U mládeže obliba čtení klesá na 46 %, v této kategorii je také 19 % těch, které čtení vůbec nebaví. Na obrázku 1 může sledovat několik podstatných trendů. Skupina dětí, které čtení vůbec nebaví, postupně roste

Obrázek 1 Baví tě čtení knih?

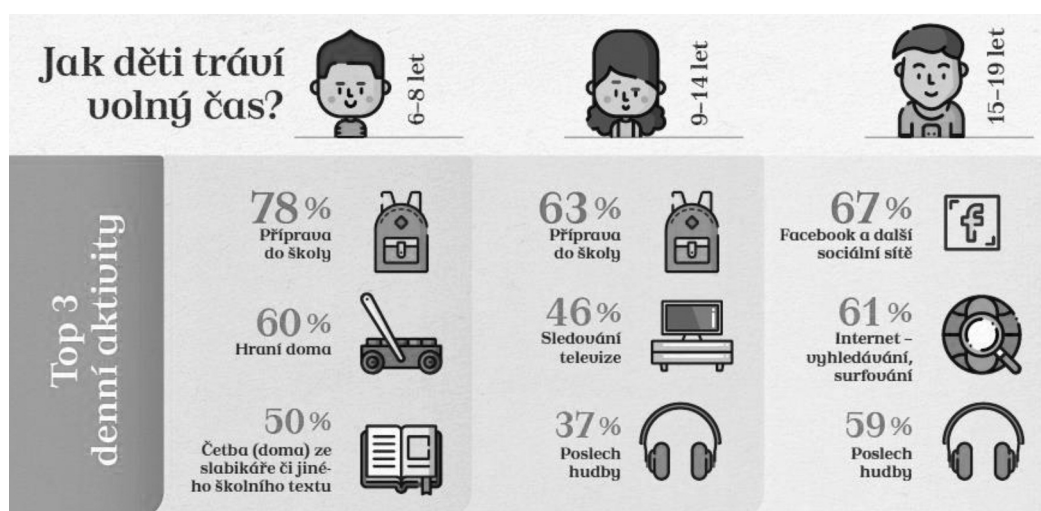
¹ PRÁZOVÁ, Irena et al. *České děti jako čtenáři*. První vydání. Brno: Host, 2014. 135 stran. ISBN 978-80-7491-492-8.

ze 4 % až na 21 %, vedle toho můžeme sledovat výrazné zmenšování skupiny dětí, které čtení docela baví ze 42 % na hodnotu 26 % u mládeže. Zajímavé je, že podíl dětí a mladých lidí, který čtení velice baví je poměrně stabilní a zastavuje se u hodnoty 19 %.

Srovnání výsledků s minulým průzkumem také ukazuje, že vzrostl počet dětí, které čtou knihy denně. To se týká jak nejmladších školních dětí (růst z 14 % na 24 %), tak i starších dětí, kde zaznamenáváme růst denní četby z 13 % na 18 %. Ve skupině mládeže 15 – 19 let čte denně 12 % mladých a současně je v této skupině 14 % těch, kteří konstatují, že knihy nečtou vůbec. Ve všech věkových skupinách existují výrazné genderové rozdíly. Chlapci mnohem častěji považují čtení za nudnou činnost, více než pětina chlapců (21 %) ve věku 15 – 19 let nečte vůbec, oproti dívkám, kde je pouze 7 % nečtenářek. Chlapci také méně navštěvují knihovny.

S rostoucím věkem si děti uvědomují význam četby knih pro vzdělávání (mládež 46 %). Starší děti a mládež (9 – 19 let) přečtou za rok přibližně 8 knih. Zhruba 9 % z nich však nepřečetlo v uplynulém roce žádnou knihu, naopak více než pětina dětí a mládeže (9 – 19 let) přečetlo v uplynulém roce více než 11 knih. U malých dětí je největší brzdo pro čtení většího počtu knih nižší úroveň čtenářské dovednosti, děti v první a druhé třídě se většinou číst teprve učí. Starší děti a mládež, které čtou knížky jednou za měsíc a méně, uvádí jako hlavní důvod slabého čtenářství nejčastěji to, že je čtení nebaví (56 % z nich). Čtyři z deseti slabých čtenářů uvedli, že nečtou knížky častěji, protože existuje spousta zábavnějších věcí, než je čtení knih, podobný podíl respondentů na čtení nemá čas a věnuje se jiným věcem. 37 % slabých čtenářů uvedlo, že všechno, co chtějí vědět, se dozví na internetu.

Způsob trávení volného času se výrazně mění s věkem dětí. Zatímco 3 nejčastější denní aktivity u nejmladší školních dětí jsou školní příprava (78 %), hraní doma s hračkami nebo stavebnicemi (60 %) četba ze slabikáře (50 %), u starších dětí postupně klesá jak frekvence školní přípravy, tak i hraní s hračkami a naopak roste počet dětí, které denně tráví čas s médii. Mezi nejčastější denní aktivity dětí 9 – 14 let tak, sice stále ještě patří příprava do školy (63 %), na druhém místě je však již sledování televize (46 %) a na třetím poslech hudby, kterému se denně věnuje 37 % dětí. V průběhu druhého stupně základní školy rychle roste také frekvence využívání internetu, sociálních sítí, YouTube i hraní elektronických her, které však kulminuje ve věku 13 – 14 let, kdy se denně věnuje této činnosti 59 % 13 – 14 letých chlapců a 27 % 13 – 14 letých dívek. Mezi 3 nejčastější volnočasové aktivity mládeže 15 – 19 let patří využívání Facebooku a jiných sociálních sítí (67 %), vyhledávání na internetu (61 %) a poslech hudby (59 %), viz obrázek 3.

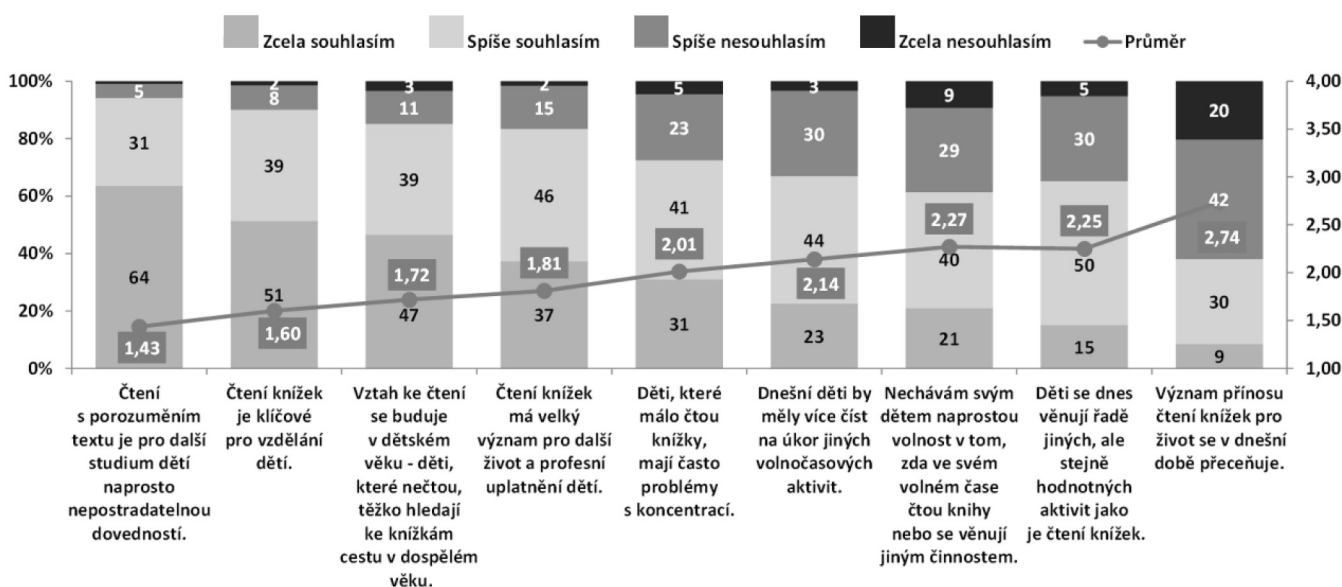

Obrázek 3 Jak děti a mládež tráví volný čas (3 nejčastější denní aktivity)

Volný čas mladších dětí je v dnešní době poměrně organizován. 86 % nejmladších školních dětí navštěvuje alespoň jednou týdně nějaký kroužek (umělecký, sportovní oddíl atd.), 60 % nejmladších školních dětí navštěvuje kroužky dokonce několikrát týdně. Přestože frekvence návštěvy kroužků klesá postupně s věkem dětí, ve věku 13 – 14 let stále ještě navštěvuje alespoň jednou týdně nějaký kroužek 72 % dětí a 38 % dokonce několikrát týdně. Zcela v souladu s tím také rodiče nejmladších dětí považují právě sportování a návštěvu kroužků za nejprínosnější způsob trávení volného času dětí. Výrazné rozdíly mezi způsoby trávení volného času jsou také mezi dívkami a chlapci, tyto rozdíly s věkem spíše narůstají. Zejména starší dívky se častěji věnují poslechu hudby, využívání sociálních sítí a přípravě do školy, zatímco chlapci tráví častěji svůj volný čas hraním elektronických her, sledováním televize i návštěvou YouTube.

Využívání sociálních sítí roste skokově. Zatímco více než dvě třetiny dětí ve věku 9 – 10 let (68 %) lze považovat za „neuživatelé“ sociálních sítí (nevyužívají nebo využívají méně často než 1x měsíčně), ve skupině 11 – 12 let klesá počet „neuživatelů“ sociálních sítí na 38 % a ve věkové kategorii 13 – 14 let (tedy na konci druhého stupně základní školy) již pouze 18 % dětí deklaruje nepoužívání sociálních sítí. Ve věku 15 – 19 let, potom využívají sociální sítě téměř všichni (s výjimkou 4 % – 7%) a většina dokonce denně. Sociální sítě tedy představují pro mládež klíčový zdroj informací o okolním světě i důležitý komunikační nástroj.

Nejvýraznější vliv na rozvoj čtenářství má rodina, škola a knihovna. Zvládnutí čtenářské gramotnosti považuje za nepostradatelné 95 % rodičů, viz obrázek 4. Naprostá většina rodičů (90 %) si je velmi dobře vědoma významu zvládnutí čtenářské gramotnosti pro své děti a souhlasí s názorem, že čtení knih je pro vzdělání dětí klíčové. Na opačném pólu vidíme více než třetinu rodičů (39 %), která připouští, že význam čtení knih pro život se v dnešní době přeceňuje. Čtenářství rodičů ovlivňuje čtenářství dětí – z dětí rodičů, kteří sami čtou, se častěji stávají silní čtenáři a také pravidelní návštěvníci knihoven. Děti rodičů s vysokoškolským vzděláním zpravidla čtou více. Důležitým momentem pro rozvoj dětského čtenářství je předčítání rodičů v době, kdy jsou děti malé. Pouze 6 % malých dětí uvedlo, že jim rodiče nikdy nepředčítali. U starších dětí je největší podíl těch, kterým rodiče už nečtou, ale dříve jim četli (67 %).

Obrázek 4 Jaké jsou názory rodičů na čtení knížek (1 = zcela souhlasím ... 4 = zcela nesouhlasím)

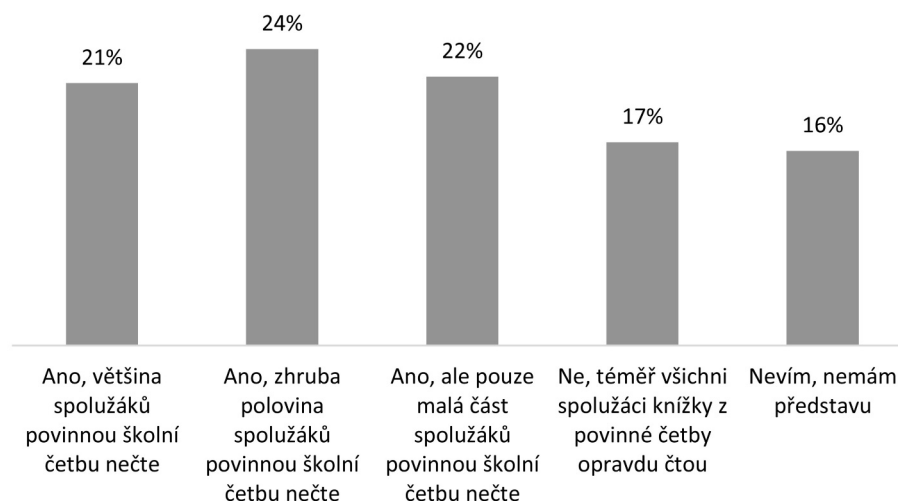
Téměř každé dítě i dospívající (kteří čtou knížky alespoň jednou za čtvrt roku) dostává alespoň někdy knížku jako dárek (cca 90 %) nebo ji získává doma v domácí knihovně (cca 84 %). Nejčastěji děti získávají knihy, které čtou, jako dárek (cca 30 % děti 9 – 14 let a 37 % dětí 6 – 8 let), na druhém místě u nejmladších školních dětí figuruje domácí knihovna (32 %), zatímco starší školní děti jako druhý nejčastější zdroj uvedly veřejnou knihovnu (23 %). Mládež (15 – 19 let) získává nejčastěji knihy ke čtení z veřejné knihovny (25 %), na druhém místě jako dárek (19 %). Starší děti a mládež získávají také knihy častěji než mladší děti z následujících zdrojů: půjčují si je od kamarádů, příbuzných, sourozenců, z veřejné nebo školní knihovny, nebo je stahují, kupují na internetu v elektronické podobě. Nejmladší školní děti si nejčastěji vybírají knížky podle obrázků na titulní straně nebo v knize, na základě doporučení rodičů a podle velikosti písmen. Starší děti a mládež si vybírají knížky ke čtení v první řadě podle žánru, ze seznamu knih povinné školní četby a na základě doporučení kamarádů.

Z hlediska žánrů jsou u nejmladších školních dětí nejvíce preferovány pohádky, komiksy a knihy o zvířatech, u starších dětí a mládeže fantasy, dobrodružné knihy a komiksy, ale žánrová skladba se silně proměňuje s věkem a liší se i z hlediska pohlaví, viz obrázek 5. Mezi nejoblíbenější knihy čtené v poslední době u mladších dětí patří Honzíkova cesta, Povídaní o pejskovi a kočičce a Čtyřlístek, u starších dětí je to zejména Deník malého poseroutky, Harry Potter, Robinson Crusoe, u mládeže nejčastěji jmenovanými tituly, které v poslední době zaujaly, patří Harry Potter, Zaklínač, ale také Padesát odstínů šedi. Díky široké nabídce knižních titulů v dnešní době nemají děti a mládež jednoznačně preferované knihy nebo knižní hrdiny, uvedené tituly zmínilo vždy pouze cca 1 až 5 % dětí.

Obrázek 5 Jaké knihy nejraději čteš?

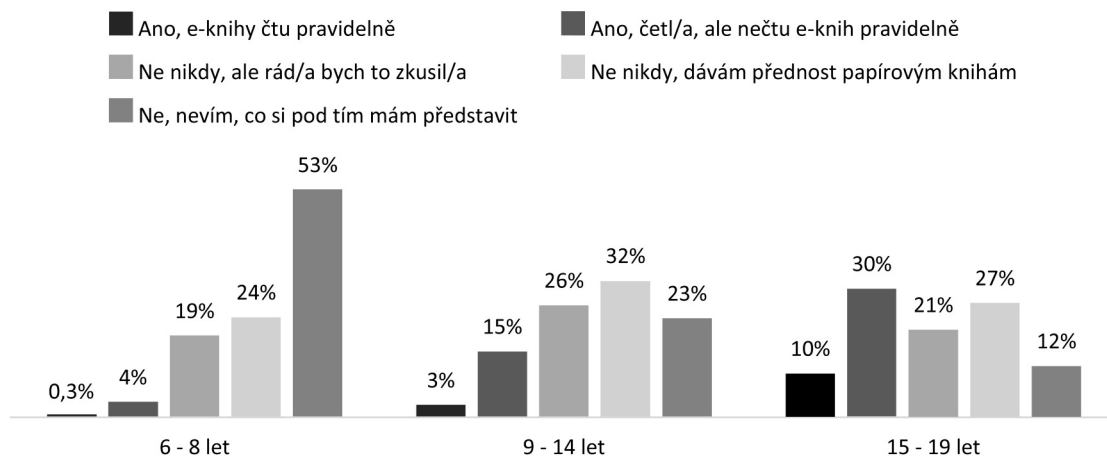
V rámci výuky má povinnou četbu více starších dětí a mládeže ve věku 9 – 19 let (67 %) než nejmladších školních dětí (33 %). Povinná četba může být vhodnou pobídkou k aktivnímu čtenářství, ale hodně záleží na tom, jak je ukládána, 26 % starších dětí a mládeže není spokojeno s tím, jak je povinná četba zadávána a jaké úkoly děti a mládež v souvislosti s četbou dostávají. Více než polovina starších dětí a mládeže (9 až 19 let) totiž odhaduje, že minimálně polovina dětí ve třídě povinnou četbu nečte a čtenářské deníky a referáty připravuje na základě informací z internetu, viz obrázek 6. Děti jednoznačně preferují volný výběr titulů knížek ke čtení.

Obrázek 6 Jsou u vás ve třídě děti, které přesto knížky k povinné školní četbě většinou nečtou a čtenářské deníky nebo referáty připravují většinou na základě informací z internetu nebo jiných zdrojů? (věková kategorie 9 až 19 let).

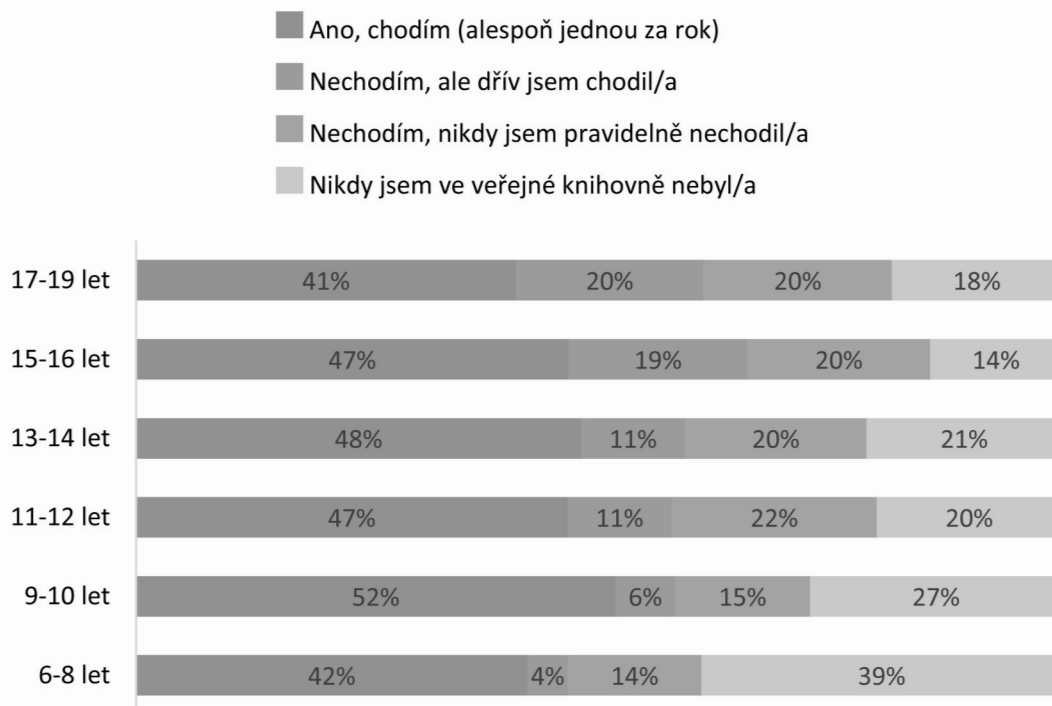
S elektronickými knihami má v současné době zkušenost 27 % dětí a mládeže ve věku 9 až 19 let, v rámci toho pouze 11 % dětí 9 – 10 let a 44 % mládeže ve věku 17 – 19 let. Jen 6 % respondentů je ale čte pravidelně (12 % ve skupině 17 – 19 let). Srovnání let 2013 a 2017 ve skupině 9 – 14 let ukázalo, že sice mírně vzrostl počet dětí, které mají již zkušenost se čtením elektronických knih (z 12 % na 18 %), ale také mnohem více dětí než

v roce 2013 dává přednost papírovým knihám, viz obrázek 7. Audioknihy alespoň někdy poslouchá 23 % dětí a mládeže ve věku 9 až 19 let, nicméně pravidelně se této činnosti věnuje jen velmi malá část respondentů.

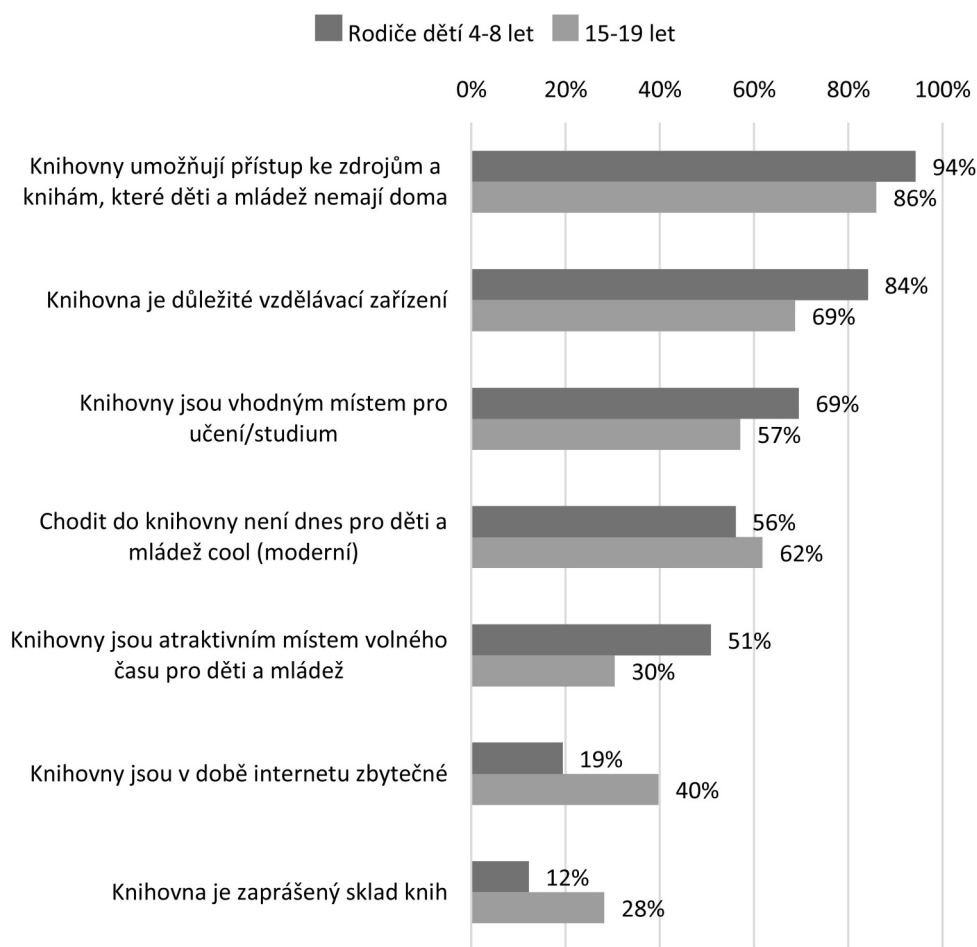
Obrázek 7 Čteš knihy v elektronické podobě?

Školní knihovny využívá alespoň někdy třetina dotázaných ve věku 9 – 19 let, veřejnou knihovnu navštěvuje ne celá polovina dětí a mládeže ve věku 9 až 19 let. Frekvence návštěv obou typů knihoven klesá s věkem dětí, ale u veřejné knihovny není rozdíl tak výrazný. Mezi nejčastější důvody, proč starší děti přestávají navštěvovat knihovny je nedostatek volného času (37 %), volný čas tráví jiným způsobem (31 %), knihy získávají jiným způsobem, nebo čtou méně knih (shodně 23 %). Největší intenzitu návštěv veřejné knihovny 52 % můžeme zaznamenat u věkové kategorie 9 až 10 let, potom postupně dochází k poklesu až k hodnotě 41 % u věkové skupiny mládeže 17 až 19 let, viz obrázek 8. Z přímých rozhovorů s mladými vyplývá, že někteří z nich odchází z veřejných knihoven, ale současně se stávají uživateli specializovaných knihoven, například Národní technické knihovny. Děti v knihovně nejvíce oceňují klidné a příjemné prostředí a pracovníky (shodně 88 %), vybavení knihovny (84 %), otevírací dobu (83 %), širokou nabídku knih (74 %) a doporučení, co si mají půjčit (65 %).

Obrázek 8 Chodíš někdy do veřejné knihovny?

Jak už jsme uvedli, předmětem průzkumu byli nejen děti a mládež, ale také rodiče nejmladší kategorie dětí 6 až 8 let. Respondenti byli vyzváni, aby hodnotili celkem devět výroků o knihovnách pomocí čtyřstupňové škály – „zcela souhlasím“, „spíše souhlasím“, „spíše nesouhlasím“ a „zcela nesouhlasím“. Na první pohled vidíme několik podstatných rozdílů, viz obrázek 9. Rodiče nejmladších dětí hodnotí význam knihoven podstatně pozitivněji než mladí lidé ve věku 15 – 19 let. Nejvíce je v obou skupinách oceňována tradiční služba knihoven, tj. „umožnit přístup ke zdrojům a knihám“ (rodiče 94 %, mládež 86 %), „knihovna, jako důležité vzdělávací zařízení“ (rodiče 84 %, mládež 69 %) a také „knihovna jako vhodné místo pro studium“ (rodiče 69 %, mládež 57 %). Nejvíce se rodiče a mládež shodují v tom, že „chodit do knihovny není dnes pro děti a mládež příliš cool (moderní)“ – 56 % rodiče, 62 % mladí lidé. Naopak největší rozdíly panují v názoru na atraktivitu knihoven pro děti a mládež, kdy se polovina rodičů (51 %) domnívá, že knihovna je atraktivním místem pro trávení volného času dětí a mládeže, ale tento názor sdílí pouze necelá třetina mladých (31 %). Velký názorový rozdíl je také v tom, zda jsou či nejsou knihovny v době internetu zbytečné. Necelá pětina rodičů (19 %) považuje knihovny v době internetu za zbytečné, ale u mladých lidí tento názor zastává 40 % z nich. S lehce provokativním hodnocením „knihovna je zaprášený sklad knih“ souhlasí pouze 12 % rodičů, ale až 28 % mladých lidí.

Obrázek 9 Co si myslí rodiče a mládež o knihovnách?

Celkové výsledky průzkumu vyjdou v roce 2018 v samostatné knižní publikaci, kterou vydá Národní knihovna ČR ve spolupráci s nakladatelstvím Host.

PhDr. Vít Richter

vit.richter@nkp.cz

(Knihovnícky inštitút, Národná knižnica ČR)